

Góralski, Wojciech

Z przeszłości synodalnej diecezji płockiej

Studia Płockie 13, 113-131

1985

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ks. Wojciech Góralski

**Z PRZESZŁOŚCI SYNODALNEJ
DIECEZJI PŁOCKIEJ****WSTĘP**

Doniosłym czynnikiem kształtującym życie religijno-moralne zarówno duchowieństwa, jak i wiernych w Polsce pozostawały synody diecezjalne, sięgające swymi początkami XIII stulecia.¹ Ustawodawstwo synodalne poszczególnych diecezji, inspirowane normami prawa powszechnego, prawa synodalnego prowincjonalnego, a także lokalnymi potrzebami stanowiło zazwyczaj główny nurt prawa partykularnego, kształtującego nie tylko diecezjalne stosunki prawne, lecz także postawy tych, do których bywało adresowane.² Niewątpliwie w diecezjalnym prawie synodalnym można przy tym zauważyć pewną specyfikę regionalną, zachowującą z reguły określony ciąg historyczny.

Aktywność synodalna w diecezjach polskich przypadła przede wszystkim na okres przedrozbiorowy, ożyła następnie w II Rzeczypospolitej, kiedy to zarówno odzyskanie niepodległości, jak i wejście w życie Kodeksu Prawa Kanonicznego Piusa X i Benedykta XV sprzyjały tego rodzaju działalności, kontynuowanej następnie — z niewielkim rozmachem — po wyzwoleniu spod okupacji hitlerowskiej. Wreszcie trzeci okres w historii synodów polskich rozpoczął się po soborze watykańskim II (1962—1965), kiedy to w wielu diecezjach zainicjowano tzw. synody duszpasterskie, nawiązujące w swoich uchwałach nie tyle do norm prawa powszechnego, ile raczej do nauki i dyktawym wymienionego soboru. Aspekt czysto prawny, a lepiej normatywny wielu tego rodzaju synodów został znacznie pominięty, a to z uwagi na dezaktualizowanie się w dużej mierze KPK z 1917 r. Wiele norm kodeksowych nie było już w stanie wyjść naprzeciw nowym sytuacjom duszpasterskim, tymczasem odnowa i kodyfikacja prawa kanonicznego przedłużała się.³

Wydaje się, iż promulgowanie przez Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 r. nowego Kodeksu Prawa Kanonicznego, stanowiącego — jak się wyraził sam papież w konstytucji apostolskiej „*Sacrae disciplinae leges*” — jakby dopełnienie nauki przedstawionej przez sobór watykański II,⁴ nie pozostanie bez wpływu na dalszy bieg wydarzeń synodalnych. Nowy zbiór prawa kościelnego, tak ściśle powiązany z dziełem soborowym, tak szeroko uwzględniający współczesne potrzeby duszpasterskie, staje się adekwatnym narzę-

¹ Pierwszy synod diecezjalny w Polsce odbył się we Wrocławiu w 1256 r. Szerzej na temat synodów diecezjalnych zob. M. Morawski, *Synod diecezjalny w dawnej Polsce*, Włocławek 1937.

² W. Góralski, *Ustawodawstwo synodalne diecezji płockiej — stan badań oraz postulaty badawcze*, „*Studia Płockie*” 7(1979) s. 174.

³ Na temat kodyfikacji prawa kanonicznego zob. szerzej W. Góralski, *Kodyfikacja prawa w Kościele łacińskim po soborze watykańskim II*, Płock 1983.

⁴ Konstytucja apostolska „*Sacrae disciplinae leges*”. Zob. *Codex Iuris Canonici — Kodeks Prawa Kanonicznego*, Poznań 1984, s. 13.

dziem, bez pomocy którego nie sposób dzisiaj kształtować rzeczywistości synodalnej. To właśnie kodeks Jana Pawła II, nazywany niekiedy ostatnim dokumentem Vaticanu II, moralnie zobowiązuje do tego, by współczesne synody diecezjalne, które zbiór ten przewiduje,⁵ uwzględniały zawarte tam normy, dostosowując je do miejscowych potrzeb i warunków.⁶ Należy więc sądzić, iż tzw. synody duszpasterskie, odbywane w dobie posoborowej kolekcji prawa kanonicznego stanowiącej owoc soboru watykańskiego II, nie mogą już usprawiedliwiać pominięcia charakteru normatywnego swoich uchwał brakiem właściwego wzorca. Być może dlatego ogół diecezji — jak pisze W. Wójcik — wstrzymywał się od zwoływania synodu o charakterze eksperymentalnym, oczekując stałych norm wskazanych przez przygotowywany wówczas Kodeks Prawa Kanonicznego.⁷ Charakter normatywny synodu nie pozbawia go przy tym bynajmniej rysu duszpasterskiego.

Obok tego, by współczesne synody diecezjalne nie były pozbawione charakteru normatywnego, co gwarantować będzie szersze osadzenie ich uchwał w prawie kodeksowym, ważne jest również, aby nawiązywały do tradycji własnego prawa diecezjalnego. Nawiązywały do niej niejednokrotnie synody ostatniego półwiecza.⁸ Mimo zmienionej przecież sytuacji i warunków życia i pracy duszpasterskiej, prawo diecezjalne kształtujące się od wieków, a zawarte w statutach dawnych synodów winno stanowić pewną ciągłość w tym, co oryginalne, własne i charakterystyczne.

1. ZADANIA I CELE SYNODÓW DIECEZJALNYCH

W myśl prawa powszechnego, głównym celem synodów diecezjalnych było zapoznanie ogółu duchowieństwa i wiernych z ideą i normami prawa powszechnego. Papież Innocenty III pragnął, aby synod diecezjalny stanowił środek do realizowania postanowień synodów prowincjonalnych, które z kolei pozostawały strumieniem, przez który dekretały papieskie docierały do świadomości biskupów. Kiedy zaś ów mechanizm penetracji prawa powszechnego do życia poszczególnych diecezji funkcjonował już wystarczająco dobrze, późniejsze sobory, m.in. bazylejski (1431—1445) i trydencki (1545—1563) wiązały synod diecezjalny z prowincjonalnym jedynie pod względem czasowym, pomijając już łączność rzeczową tych instytucji. Sytuacja zmieniła się po formalnym przyjęciu w 1577 r. przez synod prowincjonalny w Piotrkowie uchwał soboru trydenckiego stanowiących podstawowe wówczas źródło istnienia prawa powszechnego. Wówczas to całe ustawodawstwo partykularne stanowiące przez synody diecezjalne zostało ukierunkowane pod tym właśnie kątem. Synod diecezjalny, odmiennie do postanowień prawa powszechnego, odbywał się przy tym nie po, ale przed synodem prowincjonalnym. Z wykonawcy stał się więc wnioskodawcą w stosunku do synodu metropolity.⁹

Najczęstszą przyczyną zwoływania synodów były sprawy wewnątrzdiecezjalne. Biskupi pragnęli w pierwszym rzędzie dać swojemu duchowieństwu kodeks ustaw obowiązujących w diecezji, jednocześnie podręcznik prawa ka-

⁵ Zob. kan. 460—468 KPK.

⁶ Samą częstotliwość odbywania synodów diecezjalnych KPK pozostawia do uznania biskupa, który winien zwołać także zgromadzenie, ilekroć jego zdaniem i po wysłuchaniu Rady kapłańskiej, doradzają to okoliczności (kan. 461 § 1).

⁷ W. Wójcik, *Ze studiów nad synodami polskimi*, Lublin 1982, s. 185—186.

⁸ Zob. tamże, s. 186.

⁹ W. Wójcik, *Ze studiów nad synodami...*, s. 194—195.

nonicznego, teologii moralnej, duszpasterstwa i liturgii. Statuty niemal wszystkich synodów miały na celu reformę obyczajów i karności w diecezji. Motywy te zaznaczyły się już w XIII w. Na synodzie biskup naradzał się ze swoim duchowieństwem nad sposobem przewycięzania napotykaných trudności. Niekiedy synod diecezjalny dokonywał inkwizycji w stosunku do duchownych wykraczających przeciwko prawu i wymierzał im stosowne kary. Innym razem spotykamy synody diecezjalne zwoływane dla zobowiązania kleru do świadczeń na rzecz Kościoła lub na pokrycie nadzwyczajnych wydatków biskupa. Niejednokrotnie, szczególnie w XV stuleciu, synody podejmowały jedynie uchwały o charakterze administracyjnym.¹⁰

Zasygnalizowane cele i zadania synodów diecezjalnych często występowały łącznie. W ten sposób cele zewnętrzne (z reguły sprawy między duchowieństwem i szlachtą), kościelne czy świeckie zbiegały się z celami wewnątrzdiecezjalnymi. To samo zgromadzenie synodalne przyjmowało ustawy (statuty) i załatwiała sprawy administracyjne, a nawet wykonywała władzę sądowniczą.¹¹

Wyraźniejsze ustalenie celów synodów diecezjalnych nastąpiło dopiero po wydaniu w 1917 r. Kodeksu Prawa Kanonicznego. Synody pokodeksowe bywały inicjowane — co 10 lat — celem głoszenia ustaw, wydanych w oparciu o normy kodeksowe. W oparciu o nie biskupi zmierzali do nadania diecezjom zbioru aktualnego prawa partykularnego oraz wskazania programu pracy kościelnej. Z reguły statuty danego synodu, posiadające charakter ekskluzywny, uchylały statuty przyjęte na poprzednim synodzie. Przejawem działalności administracyjnej była jedynie aprobata przedstawionych przez biskupa sędziów i egzaminatorów synodalnych oraz proboszczów konsultorów.¹²

W czasach współczesnych diecezjalne synody duszpasterskie modelowały swoją aktywność pod kątem wprowadzenia w życie uchwał soboru watykańskiego II.

2. SYNODY PŁOCKIE I EDYCJE ICH STATUTÓW

W dotychczasowej literaturze istnieje 7 zestawień synodów płockich. Jako pierwszy zestawienia takiego dokonał S. Chodyński w 1893 r. w haśle „Płockie biskupstwo” zamieszczonym w Encyklopedii Kościelnej Nowodworskiego.¹³ Autor zastrzega się na wstępie, iż podaje zestawienie jedynie w oparciu o źródła drukowane.¹⁴ W wykazie tym podaje tylko 16 synodów objętych latami 1218—1733.¹⁵ Ważne jest to, iż autor przy poszczególnych synodach podaje odnośny materiał źródłowy informujący o fakcie odbycia synodu lub

¹⁰ Tamże, s. 198—199.

¹¹ Tamże, s. 201.

¹² Tamże.

¹³ S. Chodyński, Płockie biskupstwo. W: Encyklopedia Kościelna Nowodworskiego, t. 19, Warszawa 1983, s. 620—622.

¹⁴ Tamże, s. 620.

¹⁵ Zestawienie to wygląda następująco: 1. Gedki z 1218 r. (Płock); 2. Jakuba z Korzkwi z 1398 r. (Płock); 3. Pawła Giżyckiego z 1460 r. (Płock); 4. Wincentego Przerembskiego z 1502 r.; 5. Erazma Ciołka z 1506 r. (Płock); 6. Andrzeja Noskowskiego z 1557 r.; 7. Piotra Dunin-Wolskiego z 1586 r.; 8. Piotra Dunin-Wolskiego z 1589 r. (Pułtusk); 9. Wojciecha Baranowskiego z 1593 r. (Pułtusk); 10. Wojciecha Baranowskiego z 1603 r. (Płock); 11. Marcina Szyszkowskiego z 1608 r.; 12. Stanisława Łubieńskiego z 1632 r.; 13. Księcia Karola Ferdynanda Wazy z 1643 r. (Płock); 14. Andrzeja Chryzostoma Załuskiego z 1693 r. (Pułtusk); 15. Andrzeja Chryzostoma Załuskiego z 1698 r. (Pułtusk); 16. Andrzeja Stanisława Załuskiego z 1733 r. (Pułtusk). Zob. tamże, s. 620—621.

zawierający treść podjętych uchwał. Zaznacza przy tym, iż oprócz wymienionych w wykazie miały miejsce jeszcze inne synody, których akta nie były w ogóle spisane lub zostały spisane, lecz nie zachowały się w źródłach.¹⁶

Do wykazu S. Chodyńskiego nawiązał następnie w 1913 r. A. Kakowski wymieniając te same synody¹⁷ i również zaznaczając, iż oprócz tych odbyło się jeszcze „wiele innych”¹⁸. Autor ogranicza się tylko do wymienienia dat poszczególnych szesnastu synodów.

W. Abraham ogłaszając w 1925 r. wyniki swoich badań nad ustawodawstwem diecezji płockiej¹⁹ wymienia dwanaście synodów jedynie do 1501 r.²⁰ Omawiając szerzej statuty Jakuba z Korzkwi z 1398 r. wyraża pogląd, iż ustawodawstwo synodalne do 1506 r. ograniczało się jedynie do ulepszania czy dalszego uzupełniania prawodawstwa wymienionego biskupa.²¹

S. Kutrzeba w 1926 r. ograniczył się jedynie do wymienienia synodów diecezjalnych, których statuty zostały zachowane.²² Wspomina więc o statutach biskupa Jakuba z Korzkwi z 1398 r. oraz o statutach synodów z 1501, 1503 i 1506 r. Wymienia ponadto dekryty administracyjne pochodzące z synodów z 1514 i 1529 r.

Kolejny wykaz synodów, uwzględniający źródła zarówno drukowane jak i rękopiśmienne, opublikowany anonimowo w 1927 r., pochodzi od zasłużonego badacza dziejów diecezji płockiej W. Mąkowskiego.²³ Zestawienie, przytoczone następnie przez J. Sawickiego,²⁴ obejmuje 39 synodów z lat 1197—1733.²⁵

¹⁶ Tamże, s. 621.

¹⁷ A. Kakowski, *Synody Kościoła katolickiego w Polsce*. W: *Podręczna Encyklopedia Kościelna*, t. 37—39. Warszawa 1913, s. 323.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ W. Abraham, *Z dziejów ustawodawstwa synodalnego diecezji płockiej*. W: *Księga pamiątkowa ku czci Oswalda Balzera*, t. 1, Lwów 1925.

²⁰ Zestawienie obejmuje synody z lat: 1398, ok. 1418, 1440, 1444, 1447, 1460, 1473, 1485, 1488, 1491, 1499, 1501. Tamże, s. 6.

²¹ Tamże, s. 3.

²² S. Kutrzeba, *Historia źródeł dawnego prawa polskiego*, t. 2, Lwów—Warszawa—Kraków 1926, s. 129 i 132.

²³ *Brevis conspectus hucusque celebratarum synodorum Dioecesis Plocensis*. W: *Constitutiones XL — mae Synodi Dioecesanæ Plocensis Anno MCMXXVII diebus nempe 20, 21, 22 Aprilis ab Excellentissimo, Illustrissimo ac Reverendissimo Antonio Iuliano Nowowiejski, Episcopo Plocensi in basilica cathedrali celebratae, Plociae 1927, s. I—VIII.*

²⁴ J. Sawicki, *Concilia Poloniae. Źródła i studia krytyczne*, t. 6, Warszawa 1952, s. 2—4.

²⁵ Zawiera ono następujące synody: 1. legata Piotra z 1197 r. (Płock); 2. Gedki z 1216 r. (Płock); 3. Jakuba z Korzkwi z 1398 r. (Płock); 4. Jakuba z Korzkwi z 1400 r. (Płock); 5. Jakuba z Korzkwi z ok. 1418 r. (Płock); 6. Pawła Giżyckiego z 1444 r. (Płock); 7. Pawła Giżyckiego z 1447 r. (Płock); 8. Pawła Giżyckiego sprzed 1458 r. (Płock); 9. Pawła Giżyckiego z 1460 r. (Płock); 10. Scibora z Gościńcyc z 1466 r. (Pułtusk); 11. Księża Kazimierza z 1473 r. (Pułtusk); 12. Piotra Chodkowskiego z 1485 r. (Pułtusk); 13. Piotra Chodkowskiego z 1489 r. (Pułtusk); 14. Piotra Chodkowskiego z 1491 r. (Pułtusk); 15. Wincentego Przerembskiego z 1499 r. (Pułtusk?); 16. Wincentego Przerembskiego z 1500 r. (Pułtusk); 17. Wincentego Przerembskiego z 1501 r. (Płock); 18. Wincentego Przerembskiego z 1502 r.; 19. Wincentego Przerembskiego z 1503 r.; 20. Erazma Ciołka z 1506 r. (Płock); 21. Erazma Ciołka z 1508 r. (Płock?); 22. Erazma Ciołka z 1509 r. (Płock?); 23. Erazma Ciołka z 1511 r.; 24. Erazma Ciołka z 1512 r. (Płock); 25. Erazma Ciołka z 1514 r. (Płock); 26. Erazma Ciołka z 1514 r. (Pułtusk); 27. Andrzeja Krzyckiego z 1529 r. (Płock); 28. Jakuba Buczackiego z 1539 r. (Płock); 29. Andrzeja Noskowskiego z 1551 r. (Pułtusk); 30. Andrzeja Noskowskiego z 1557 r. (Płock); 31. Piotra Dunin-Wolskiego z 1586 r. (Płock i Pułtusk per turnum); 32. Piotra Dunin-Wolskiego z 1589 r. (Płock i Pułtusk); 33. Wojciecha Baranowskiego z 1593 r. (Płock i Pułtusk); 34. Wojciecha

Nowy katalog synodów diecezji płockiej zamieścił w t. 6 swojego dzieła „Concilia Poloniae” (w 1952 r.) J. Sawicki.²⁶ Wnikliwe studia tego wybitnego badacza nad ustawodawstwem synodalnym płockim przyniosły nauce nowe odkrycia, w wyniku których wykaz W. Mąkowskiego uległ w wielu miejscach uzupełnieniom i poprawkom. Tak więc Sawicki odrzucił 5 dat wskazanych przez Mąkowskiego,²⁷ wprowadził zaś 5 nowych dat synodów nie znanych dotychczasowym ustaleniom.²⁸ Poza tym dokonuje korekty jednej z dat podanych przez Mąkowskiego.²⁹ Po wprowadzeniu poprawek i uzupełnień wykaz J. Sawickiego obejmuje 39 synodów, podobnie jak katalog W. Mąkowskiego. Gdy chodzi zaś o terminy poszczególnych synodów, nowe zestawienie autora „Concilia Poloniae” wygląda następująco: 1216, 1398, 1400, ok. 1418, 1444, 1458, 1460, 1473, 1485, 1488/89, 1491, 1499, 1500, 1501, 1502, 1503, 1506, 1508, 1509, 1510, 1514, 1529, 1539, 1551, 1557, 1565, 1577, 1579/85, 1589, 1593, 1603, 1612, 1632, 1634, 1643, 1698, 1733.³⁰ W latach 1586, 1589 i 1593 odbyły się po dwa synody cząstkowe.³¹

Wreszcie ostatnio zestawienie synodów płockich podał T. Żebrowski w „Zarysie dziejów diecezji płockiej”, opublikowanym w 1976 r.³² Autor opiera się na omówionym wykazie J. Sawickiego, z tym iż zauważa się tutaj dwie drobne różnice: okres, w którym przypadł synod Piotra Dunin-Wolskiego rozciąga na lata 1579—1585³³ (Sawicki przyjmuje 1579—1583), zaś pierwszy synod biskupa Wojciecha Baranowskiego wskazuje pod r. 1592³⁴ (Sawicki podaje 1593). Poza tym autor dodaje dwa nowe synody diecezjalne biskupa Antoniego Juliana Nowowiejskiego: z 1927 r. i 1938 r.³⁵ W ten sposób ogólna ilość synodów dochodzi do liczby 41.

W badaniach nad dziedziną ustawodawstwa synodalnego podstawową rolę odgrywają same teksty uchwał synodów stanowiąc niezbędną pomoc dla właściwych studiów i opracowań. Odnotowanie zatem poszczególnych edycji uchwał synodalnych należy uznać za kolejne zasadnicze zadanie w zakresie ustalenia status quo omawianej problematyki.

Spśród wyżej wyszczególnionych 41 synodów płockich (łącznie z synodami z 1927 r. i 1938 r.) niektóre doczekały się ogłoszenia drukiem. Na wstępie trzeba zaznaczyć, że uchwały niektórych synodów nie zachowały się, daty synodów podane w wykazie oznaczają jedynie to, iż synody te de facto miały miejsce. Poza tym, według ustaleń J. Sawickiego, uchwały synodalne sensu stricto, tzn. statuty, były owocem jedynie synodów z lat: 1398, 1501, 1510, 1589, 1593, 1603, 1632, 1643, 1698, 1733. Szereg synodów podejmowało uchwały wyłącznie o charakterze administracyjnym, nie zaś statutowym.³⁶

Baranowskiego z 1603 r. (Płock); 35. Marcina Szyszkowskiego z 1608 r. (Płock); 36. Stanisława Lubińskiego z 1632 r. (Płock); 37. Karola Ferdynanda Wazy z 1643 r. (Płock); 38. Andrzeja Chryzostoma Załuskiego z 1698 r. (Pułtusk); 39. Andrzeja Stanisława Załuskiego z 1733 r. (Pułtusk). Tamże.

²⁶ J. Sawicki, *Concilia Poloniae...*, t. 6, s. 176.

²⁷ 1197, 1447, 1466, 1512, 1608. Tamże.

²⁸ 1565, 1577, 1579/83, 1612, 1634. Tamże.

²⁹ Zamiast 1511 r. podaje 1510 r. Tamże.

³⁰ Tamże.

³¹ Tamże, s. 177.

³² T. Żebrowski, *Zarys dziejów diecezji płockiej*, Płock 1976, s. 77—79.

³³ Tamże, s. 78.

³⁴ Tamże.

³⁵ Tamże, s. 79.

³⁶ J. Sawicki, *Concilia Poloniae...*, t. 6, s. 177.

Najwcześniejszym synodem, którego statuty zostały opublikowane, jest synod z 1398 r., odprawiony w Płocku przez biskupa Jakuba z Korzkwi, wybitnego reformatora (1396—1425). Po raz pierwszy statuty tego synodu, zawarte w kodyfikacji prawa diecezji płockiej dokonanej przez wymienionego biskupa w 1423 r., ogłosił drukiem B. Ulanowski w 1887 r.³⁷ opierając się na rękopisie Biblioteki Czartoryskich w Krakowie.³⁸ Statuty Jakuba z Korzkwi zostały następnie krytycznie wydane w 1952 r. przez J. Sawickiego.³⁹ Edycja ta została podjęta w wyniku krytyki nie czyniącego zadość kryteriom naukowym wydania B. Ulanowskiego.⁴⁰ Autor „*Concilia Poloniae*” oparł się na rękopisie Biblioteki Czartoryskich, korzystał jednak również z rękopisu Akademii Umiejętności oraz z nie znanego zarówno B. Ulanowskiemu jak i S. Zachorowskiemu rękopisu kapituły wrocławskiej.

Kolejnym synodem, którego statuty zostały opublikowane, jest synod Wincentego Przerembskiego z 1501 r. Odnalezienie tekstu oraz jego wydanie przypadło w udziale W. Abrahamowi w 1925 r.⁴¹ Tekst został opublikowany na podstawie rękopiśmiennego wpisu dokonanego w początkach XVI w. do inkunabułu zawierającego statuty prowincjonalne Mikołaja Trąby, należącego do Biblioteki Baworowskich.⁴²

B. Ulanowski wydając drukiem w 1891 r. fragmenty akt kapituły płockiej z lat 1438—1525 opublikował m.in. protokół synodu Erazma Ciołka z 1506 r. wraz z uchwałami.⁴³ Sam protokół synodu przedrukował następnie J. Sawicki.⁴⁴ Uchwały synodu nie mają charakteru statutów, dotyczą wyłącznie spraw administracyjnych i liturgicznych.⁴⁵ W tychże fragmentach akt kapitularnych znalazł się protokół i uchwały synodu Andrzeja Krzyckiego z 1529 r.⁴⁶ I te uchwały dotyczyły jedynie spraw natury czysto administracyjnej. Podobnie, gdy chodzi o synod Andrzeja Noskowskiego z 1557 r., jego wstępny protokół

³⁷ B. Ulanowski, O pracach przygotowawczych do historii prawa kanonicznego w Polsce, Kraków 1887, s. 42—84.

³⁸ W 1612 r. rękopis ten był jeszcze własnością kapituły płockiej, w 1752 r. należał do Biblioteki Załuskich (nr 277), następnie znalazł się w Bibliotece Króla Stanisława Augusta. Z kolei był w posiadaniu Biblioteki T. Czackiego, wreszcie — razem z tym księgozbiorem — przeszedł na własność Czartoryskich (nr 1287). Zob. S. Zachorowski, Jakób biskup płocki i jego działalność ustawodawcza i organizacyjna 1396—1425, Kraków 1915, s. 2, przyp. 2. Poza tym zachowały się jeszcze następujące rękopisy statutów: rękopis Akademii Umiejętności w Krakowie (nr 1559), rękopis Biblioteki Załuskich a następnie Biblioteki w Petersburgu (sygn. Lat. F. II, 123), ostatnio Biblioteki Narodowej w Warszawie (uległ spaleniowi w Bibliotece Kraśnińskich w 1944 r.), rękopis Biblioteki Baworowskich we Lwowie (bez sygn.) oraz rękopis kapituły wrocławskiej (nr 40), nie znany B. Ulanowskiemu i S. Zachorowskiemu, na który zwrócił uwagę J. Sawicki. Zob. tamże, s. 2—4 oraz J. Sawicki, *Concilia Poloniae...*, t. 6, s. 15—32; B. Ulanowski wydał także tzw. formularz płocki Jakuba z Korzkwi: *Liber formularum, ad ius canonicum spectantium, ex actis Iacobi de Kurdwanow episcopi Plocensis maxima parte dempromptarum*. W: *Archiwum Komisji Prawniczej*, t. 1, Kraków 1895, s. 1—36.

³⁹ J. Sawicki, *Concilia Poloniae...*, t. 6, s. 181—265.

⁴⁰ Zob. tamże, s. 30—31, przyp. 1.

⁴¹ W. Abraham, *Z dziejów ustawodawstwa...*, s. 1—11.

⁴² Sygn. Ink. 9. Zob. tamże, s. 8—10. Same statuty zob. s. 10—11. Por. J. Sawicki, *Concilia Poloniae...*, t. 6, s. 72—74.

⁴³ B. Ulanowski, *Acta capitulorum Cracoviensis et Plocensis selecta (1438—1523; 1438—1525)*. W: *Archiwum Komisji Historycznej*, t. 6, Kraków 1891, s. 128—130, n. 532.

⁴⁴ J. Sawicki, *Concilia Poloniae...*, t. 6, s. 78.

⁴⁵ Tamże, s. 81.

⁴⁶ B. Ulanowski, *Acta capitulorum...*, s. 161—162, n. 79.

oraz uchwały, wydane częściowo w sprawach administracyjnych, częściowo zaś zawierające opinie co do punktów obrad przyszłego synodu prowincjonalnego, zostały opublikowane przez B. Ulanowskiego w edycji statutów kapitularnych.⁴⁷

J. Sawicki ogłosił drukiem akta synodu częstkowego płockiego, odbytego dla archidiaconatów płockiego i dobrzyńskiego, przez Piotra Dunin-Wolskiego w 1586 r.⁴⁸ Uchwały i tego synodu nie miały charakteru statutów synodalnych, a więc aktu ustawodawczego, lecz nosiły znamię uchwał administracyjnych.⁴⁹ Również J. Sawickiemu nauka zawdzięcza wydanie rozporządzenia synodalnego Piotra Dunin-Wolskiego ogłoszonego na synodach częstkowych w Płocku (dla archidiaconatu pułtuskiego) w 1598 r.⁵⁰ Rozporządzenie biskupie miało spełniać rolę statutów synodalnych i stanowić uzupełnienie poprzednich uchwał administracyjnych z 1586 r.

Odkrycie sztuki drukarskiej spowodowało, iż kilka następnych synodów zostało opublikowanych współcześnie. Po raz pierwszy miało to miejsce w odniesieniu do synodu częstkowego Wojciecha Baranowskiego z 1593 r., odbytego w Pułtusku, a następnie w Płocku. Są to więc pierwsze statuty synodalne diecezji płockiej ogłoszone drukiem, doczekały się one nawet dwóch edycji współczesnych. Pierwsza z nich została wykonana w Krakowie w roku odbycia synodu, jeszcze przed zatwierdzeniem uchwał przez Stolicę Apostolską.⁵¹ Drugie wydanie synodu, również krakowskie, pochodzi z 1597 r.⁵² Ostatnio statuty synodalne doczekały się kolejnej edycji pochodzącej z 1952 r. od J. Sawickiego.⁵³ Jako podstawa wydania posłużyły autorowi „acta episcopalia” oraz egzemplarz edycji Zygmunta Czarnckiego, potem Biblioteki Baworowskich we Lwowie, a następnie Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu.⁵⁴

Również drugi synod biskupa Baranowskiego z 1603 r. został ogłoszony drukiem współcześnie, w Krakowie w 1604 r.⁵⁵ J. Sawicki, w oparciu o egzemplarz-unikat Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego, opublikował ostatnio ten synod w formie przedruku.⁵⁶

Drukiem zostały wydane statuty synodu Stanisława Łubieńskiego z 1632 r. Edycja została zrealizowana w Warszawie w tym samym roku.⁵⁷

⁴⁷ Tamże, s. 234—237, n. 252.

⁴⁸ J. Sawicki, *Concilia Poloniae...*, t. 6, s. 266—275.

⁴⁹ Tamże, s. 107—108.

⁵⁰ Tamże, s. 279—291.

⁵¹ Synodus Dioecisana Plocensis anno MDXCIII celebrata, praesidente Reverendissimo D. Alberto Baranowski D. G. Episcopo Plocensi, Cracoviae, Typis Andreae Petricouij, Anno Dni MDXCIII (1593) in 4-o.

⁵² Synodus Dioecisana Plocensis anno MDXCIII (1593) celebrata, Praesidente Reverendissimo D. Alberto Baranowski D. G. Episcopo Plocensi, Cracoviae, Typis Andreae Petricouij, Anno Domini MDXCVII (1597), in 4-o.

⁵³ J. Sawicki, *Concilia Poloniae...*, t. 6, s. 295—355.

⁵⁴ Sygn. Bawor. 24. 884. Zob. tamże, s. 136.

⁵⁵ Synodus Dioecisana Plocensis II a Rmo D. Alberto Baranowski Episcopo Plocensi habita Anno Domini MDCIII, mense Septembri, per S. Sedem Apostolicam approbata, Cracoviae, In Officina Andreae Petricouij Anno Domini 1604, in 4-0.

⁵⁶ J. Sawicki, *Concilia Poloniae...*, t. 6, s. 356—361.

⁵⁷ Synodus Dioecisana Plocensis ab Illustrissimo et Reverendissimo Domino D. Stanislao Łubieński, Dei et Apostolicae Sedis gratia Episcopo Plocensi, in sua ecclesia cathedrali, Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Trigesimo Secundo, tribus diebus ultimis Aprilis cum universo Dioecisane eiusdem Clero celebrata, Varsoviae, In Officina Joannis Rossowski, S.R.M. Typographi. Anno Domini 1632, in 4-o.

Kolejną edycją zostały objęte statuty synodu księcia Karola Ferdynanda Wazy z 1643 r. Zostały one opublikowane w Nysie w 1652 r.,⁵⁸ a więc w 10 lat po odbyciu samego synodu.

Ostatni synod Polski przedrozbiorowej odbyty w Pułtusku przez Andrzeja Stanisława Załuskiego w 1733 r. został wydany drukiem w dwa lata później w Warszawie.⁵⁹

Dwa ostatnie synody, odbyte przez biskupa Antoniego Juliana Nowowiejskiego w okresie międzywojennym zostały współcześnie opublikowane. Chodzi tu o synod z 1927 r.⁶⁰ oraz synod z 1938 r.⁶¹

Wreszcie W. Góralski dokonał w 1984 r. edycji nie znanych dotąd statutów synodu biskupa Andrzeja Chryzostoma Załuskiego z 1698 r.⁶²

Dla uzupełnienia należy wspomnieć o doniosłym zbiorze prawa diecezjalnego, wydanym drogą pozasynodalną. Chodzi o „Leges dioeclesanae” biskupa Apolinarego Wnukowskiego z 2 lipca 1906 r., stanowiącym rodzaj kodyfikacji.⁶³ Stało się to możliwe, gdy sytuacja Kościoła w Królestwie Polskim uległa znacznej poprawie po ogłoszeniu przez cara Mikołaja — 17 maja 1905 r. — najwyższego ukazu imiennego wprowadzającego zasadę tolerancji religijnej oraz znoszącego szereg ograniczeń w działalności kościelnej.

Promulgowana przez biskupa Wnukowskiego Kodyfikacja prawa diecezjalnego, przeprowadzona „ad instar synodi” — jej ogłoszenie zostało poprzedzone dwudniowym zjazdem (6—7 lutego 1906 r.) duchowieństwa diecezji — stanowiła pierwszy formalny i urzędowy zbiór prawa diecezjalnego od czasów ostatniego synodu przedrozbiorowego. Moc obowiązującą kolekcja ta zachowała aż do synodu z 1927 r.

3. PROBLEMATYKA STATUTÓW PŁOCKICH

Synody płockie odbyte na przestrzeni stuleci (1216—1938), oraz „Leges dioeclesanae” z 1906 r., podobnie jak w innych diecezjach polskich, uwzględniały normy prawa powszechnego i statutów prowincjonalnych, a także całokształt problemów życia kościelnego nurtujących diecezję. Można przy tym zaobserwować pewną ciągłość szeregu postanowień synodalnych, powtarzających się na wielu zgromadzeniach synodalnych.

⁵⁸ Constitutiones et decreta in Dioeclesana Synodo Plocensi quam pro Serenissimo Principe ac Reverendissimo Dno Domino Carolo Ferdinando Dei gratia Principe Poloniae et Sueciae, Episcopo Plocensi... in ecclesia cathedrali Plocensi habuit Anno Domini MDCXLIII, die vigesima secunda mensis Septembris et duabus sequentibus condita b.m. i r.w., in 4-o.

⁵⁹ Constitutiones et decreta Synodi Dioeclesanae Plocensis sub Illustrissimo Excellentissimo Reverendissimo Domino D. Andreae Stanislawo Kostka in Załuskie Załuski, Dei et Apostolicae Sedis gratia Episcopo Plocensi, Pultoviae, Anno Domini MDCCXXXIII, die 4 Augusti celebratae, Varsaviae, Typis Collegii Regii Societatis Jesu, Anno D. 1735, in 4-o.

⁶⁰ Constitutiones XL — mae Synodi Dioeclesanae Plocensis Anno MCMXXVII diebus nempe 20, 21, 22 Aprilis ab Excellentissimo, Illustrissimo ac Reverendissimo Antonio Juliano Nowowiejski, Episcopo Plocensi in basilica cathedrali celebratae, Plociae 1927, Typis Płockie Zakłady Graficzne, in 8-o.

⁶¹ Statuta XLI — mae Synodi Dioeclesanae Plocensis anno MCMXXXVIII, die nempe 14 Iunii in basilica cathedrali celebratae, Plociae 1938, in 8-o.

⁶² W. Góralski, Statuty synodu płockiego bpa Andrzeja Chryzostoma Załuskiego z 1698 roku. Płock 1984.

⁶³ Leges dioeclesanae Anno Domini 1906 latae, Płock 1906. Szerzej na temat „Leges” zob. T. Goleniewski, Leges dioeclesanae biskupa płockiego Apolinarego Wnukowskiego z 1906 roku. Studium prawno-historyczne, Warszawa 1975 (mps).

Dokładne i szczegółowe przedstawienie problematyki statutów czterdziestu jeden synodów płockich zdecydowanie przekraczałoby ramy tego rodzaju opracowania. Statuty zresztą wielu synodów pozostają nieznanne. Wolno więc podjąć próbę jedynie syntetycznego zaprezentowania problematyki synodalnej.

Na wstępie wypada podnieść, iż synody płockie można widzieć w trzech odrębnych epokach historii ustawodawstwa synodalnego w Polsce. Okres pierwszy stanowiły synody przedtrydenckie, a więc odbyte w latach 1216—1579/85. Kolejny etap tworzy ciąg reformistycznych synodów potrydenckich, odprawionych w latach 1586—1733, uwieńczony wydaniem w 1906 r. „*Leges dioecesanæ*” biskupa Wnukowskiego. Wreszcie trzecią fazę reprezentują dwa synody arcybiskupa Antoniego Juliana Nowowiejskiego, zainicjowane w okresie międzywojennym.

A) SYNODY PRZEDTRYDENCKIE

W okresie przedtrydenckim doniosłą rolę odegrała kodyfikacja biskupa Jakuba z Korzkwi, ogłoszona w Płocku 26 lutego 1423 r.⁶⁴ Jej tekst promulgowany przez wybitnego rządcę diecezji, w pełni kompetentnego kanonistę, biskupa-reformatora, objął w swojej pierwszej części przynajmniej 9 artykułów⁶⁵ będących statutami uprzednich synodów diecezjalnych, synodu samego Jakuba z Korzkwi z 1398 r. oraz fragmentami statutów z innych jeszcze jego synodów. Nie wiadomo jednak, czy statuty synodalne z 1398 r. nie zostały w całości włączone do kodyfikacji z 1423 r. Przyjmując nawet tylko przejęcie przez nią fragmentu całości statutów synodalnych można powiedzieć, iż kodyfikacja ta może być traktowana jako pierwszy ze znanych zbiorów ustaw synodalnych.⁶⁶

Oprócz 9 artykułów zaczerpniętych z ustawodawstwa synodalnego, na część pierwszą kolekcji Jakuba z Korzkwi składają się fragmenty rozporządzeń biskupich wydanych poza synodem, a także statuty kapitulne pochodzące od wymienionego biskupa. Na część drugą kodyfikacji składa się krótki zwód pięciu rozporządzeń biskupa Jakuba, wydanych podczas posiedzeń generalnych kapituły płockiej.⁶⁷

Kodyfikacja z 1423 r. odegrała poważną i niejako wiodącą rolę, gdy chodzi o kształtowanie późniejszego ustawodawstwa synodalnego aż do końca XVI w.⁶⁸ Co było doniosłe i charakterystyczne w tym zbiorze? Przede wszystkim to, że prawodawca nawiązał szeroko do ówczesnego prawa powszechnego torując mu w ten sposób drogę ku strukturom diecezjalnym. W pewnych fragmentach odniósł się także do polskiego prawa prowincjonalnego, skodyfiko-

⁶⁴ Przed kodyfikacją Jakuba z Korzkwi istniał z pewnością stwierdzony w początkach XV w. — dziś nieznan — zwód zawierający statuty synodalne płockie. Zob. B. Ulanowski, *Acta capitulorum nec non iudiciorum ecclesiasticorum dioecesis Plocensis, Wladislaviensis et Gneznensis (1422—1533)*. W: *Monum. M. Ae. Hist.*, t. 18, cz. 1, Cracoviae 1908, s. 25. Tenże, *Liber formularum ad ius canonicum spectantium, ex actis Jacobi de Kurdwanow episcopi Plocensis maxima parte dempromptarum*. W: *Archiwum Komisji Prawniczej*, t. 1, Kraków 1895, formuła nr 21, s. 27—28; S. Zachorowski, *Jakób biskup płocki i jego działalność ustawodawcza i organizacyjna 1396—1425*, Kraków 1915, s. 88—90; J. Sawicki, *Concilia Poloniae...*, t. 6, s. 38—40 i 51.

⁶⁵ Tak sądzi J. Sawicki, *Concilia Poloniae...*, t. 6, s. 48.

⁶⁶ W. Góralski, *Źródła poznania prawa partykularnego diecezji płockiej*, „*Studia Płockie*” 8(1980) s. 45—46.

⁶⁷ Tamże, 46.

⁶⁸ J. Sawicki, *Concilia Poloniae...*, t. 6, s. 177.

wanego w 1420 r. przez prymasa Mikołaja Trąbę. Nie bez wpływu pozostała także kodyfikacja praska Ernesta z Pardubic.

— Dużo miejsca poświęcono w statutach kapitule katedralnej. Można tutaj upatrywać genezy przyszłych statutów kapitulnych. Zwrócono uwagę na styl życia duchowieństwa m.in. w zakresie obowiązku zachowania rezydencji, celibatu i noszenia stroju duchownego. Przypomniano obowiązek głoszenia zapowiedzi przedślubnych, podkreślono doniosłość szeregu obowiązków duszpasterzy.⁶⁹

Kolejnymi synodami, których uchwały są znane, były synody: biskupa Wincentego Przerembskiego z 1501 r. i biskupa Erazma Ciołka z 1506 r. Pierwszy z nich zajął się przede wszystkim sprawami liturgicznymi oraz podjął postanowienia odnoszące się do obowiązków proboszczów i obyczaju kleru.⁷⁰ Drugi z kolei nie wydał żadnych statutów, lecz jedynie uchwały o charakterze administracyjnym.⁷¹ M.in. dokonano podczas synodu podziału dekanatów: plockiego, czerwińskiego, ciechanowskiego i zawkrzeńskiego.⁷² Charakteru statutowego nie posiadał również synod biskupa Andrzeja Noskowskiego z 1557 r.⁷³

W okresie zatem przedtrydenckim, jakkolwiek odbyło się 29 synodów diecezjalnych, niewiele wiemy o ich uchwałach. Dominuje tutaj wszakże kodyfikacja Jakuba z Korzkwi, której wpływ zaznaczył się nawet w epoce potrydenckiej.

B) SYNODY POTRYDENCKIE

Wśród synodów potrydenckich rozpoczynających nową erę synodalną — pierwszym był synod z 1586 r. — należy wymienić 10 tego rodzaju zgromadzeń, spośród których uchwały dwóch (1612 i 1634) są nieznane. Należy poza tym włączyć tutaj, o czym już wspomniano, „Leges dioeceseanae” z 1906 r.

Cechą charakterystyczną wszystkich synodów tego okresu było wdrażanie w życie duchowieństwa i wiernych diecezji reformistycznych postanowień soboru trydenckiego. Tematyka owych synodów powtarza się często, a to z uwagi na powolne i stopniowe wprowadzanie w życie dekretów trydenckich. Tego rodzaju zjawisko nie było zresztą obce także innym diecezjom.

Pierwszym biskupem plockim, który zdobył się na dokonanie pierwszych kroków w recepcji uchwał trydenckich, był Piotr Dunin-Wolski (1577—1590), znakomity humanista, świątły polityk i dyplomata, wychowanek uniwersytetu w Padwie, przebywający — jako biskup plocki — przez kilka lat w Rzymie. Odbyty pod jego nieobecność pierwszy synod w 1579 r., zwołany z mandatu biskupiego, stanowił zapewne — brak tekstu uchwał tego zgromadzenia uniemożliwia stawianie zdecydowanych twierdzeń — jedynie skromny przyczynek do podjęcia dalszej akcji. Właściwym momentem inicjującym proces przyjęcia programu trydenckiego stał się synod cząstkowy Wolskiego z 1586 r., odprawiony w Płocku i w Pultusku. Doszło wówczas do oficjalnego przyjęcia i wykonania szeregu postanowień soboru trydenckiego. Wymownym i zarazem zobowiązującym gestem uczestników zgromadzenia synodalnego było złożenie wyznania wiary według formuły Piusa IV oraz przysięgi oboediencyj-

⁶⁹ Zob. tekst synodu, tamże, s. 181—265.

⁷⁰ Zob. tekst synodu, W. Abraham, Z dziejów ustawodawstwa..., s. 9—11.

⁷¹ Zob. tekst synodu, B. Ulanowski, Acta capitulorum..., s. 128—130.

⁷² Zob. J. Sawicki, Concilia Poloniae..., t. 6, s. 79—80.

⁷³ Zob. tekst synodu, B. Ulanowski, Acta capitulorum..., s. 234—237.

nej. Uchwały synodalne, jakkolwiek o charakterze czysto administracyjnym, rozpoczęły wyraźnie kształtowanie nowych, potrydenckich stosunków prawnych w diecezji płockiej.

Dotknięcie trudnych i drażliwych w praktyce polskiej spraw objętych dekretemi soborowymi z zakresu rezydencji i zakazu kumulacji beneficjów świadczy o pewnym zdecydowaniu prawodawcy diecezjalnego. Uderza przy tym — w motywacji — jego troska o właściwe wypełnianie obowiązków duszpasterskich przez proboszczów, zawarta szczególnie w odnośnej propozycji biskupiej na synod. Zwrócenie uwagi zarówno biskupa, jak i uczestników synodu na należyte poznawanie przez duszpasterzy swoich parafian, odprawianie za nich mszy św., udzielanie im sakramentów św., otaczanie szczególną troską biednych i potrzebujących, stanowi pierwszy potrydencki wątek duszpasterski w ustawodawstwie diecezjalnym. Zostanie on następnie rozbudowany w produkcji ustawodawczym kolejnych synodów. Zajęcie się trydenckim dekretem zmierzającym do naprawy obyczajów duchowieństwa oraz dekretem polecającym erygowanie seminariów duchownych, jak również podjęta reorganizację dekanatów można uznać za znaczne osiągnięcie Wolskiego, torujące drogę realizacji tych przedsięwzięć w życiu diecezjalnym.

Drugi synod biskupa Wolskiego z 1589 r., jakkolwiek przygotowany w dużym pośpiechu spowodowanym okolicznością nadchodzącego synodu prowincjonalnego, stanowił dalszy krok naprzód w urzeczywistnianiu reformy soborowej. Przyjęte wówczas tzw. monitorium rządcy diecezji, choć oparte w przeważającej mierze na odległym wzorcu średniowiecznym — mandacie archidiacona Jana Łukowskiego z 1488 r. — uwzględniło jednak w 74 obszernych artykułach — szereg spraw objętych wymienioną reformą. Na podkreślenie zasługuje tutaj przede wszystkim recepcja trydenckiego dekretu „Tametsi”, który w ten sposób utorował sobie dostęp do ustawodawstwa także kolejnych synodów diecezjalnych. Nawiązanie poza tym do dyspozycji Trydentu w dziedzinie obowiązków duszpasterskich, dyscypliny kleru, sakramentu chrztu oraz dziesięciny wzbogaca ten niezbyt szeroki nurt penetracji ustawodawstwa powszechnego do prawa diecezjalnego.

Pomijając tak rażące uproszczenie w poszukiwaniu wzorców, ważnym osiągnięciem Wolskiego było niewątpliwie dostarczenie duchowieństwu diecezji tak niezbędного wówczas kompendium prawa diecezjalnego, którego ostatnią, zdeaktualizowaną formą była kodyfikacja Jakuba z Korzkwi z 1423 r. Dlaczego jednak biskup płocki nie sięgnął do innych, nowszych wzorców, choćby z terenu sąsiedniej diecezji włocławskiej, pozostaje pewną zagadką.

Otwarta — jakkolwiek z pewnym opóźnieniem — przez biskupa Piotra Dunin-Wolskiego droga ku ucieleśnianiu w życiu duchowieństwa i wiernych diecezji reformistycznych postanowień trydenckich, stworzyła szerokie możliwości kolejnemu rządcy diecezji, należącemu do nowej generacji biskupów, Wojciechowi Baranowskiemu (1590—1607). Dopiero tego biskupa można uznać za właściwego inicjatora gruntownie podjętego dzieła reformy i odnowy życia diecezjalnego. Szczytowym osiągnięciem gorliwego rządcy diecezji pozostaje niewątpliwie synod diecezjalny częstkowy z 1593 r., odbyty w Płocku i Pułtusk. Jego produkt stanowią zatwierdzone przez Stolicę Apostolską i aż dwukrotnie wydane drukiem obszerne statuty reformistyczne, zawarte w sześciu rozdziałach. Osadzone bardzo wyraziście w dekretach soboru trydenckiego i statutach synodów prowincjonalnych, normują rozległe dziedziny życia, zwracając uwagę m.in. na obowiązek rezydencji duszpasterzy, zakaz kumulacji beneficjów, troskę proboszczów o należyty stan świątyń, sprawowanie

przez nich sakramentów św., opiekę nad chorymi i ubogimi, powinność głoszenia kazań i odbywania katechizacji, wdrażania wiernych przez duszpasterzy do częstego korzystania z sakramentu pokuty i eucharystii, zapoznawania ich z nowym prawem małżeńskim, dbałość o piękno liturgii. Tym samym ustawodawstwo diecezjalne zmierzało do wszechstronnej odnowy duszpasterstwa. Akcentując konieczność podniesienia karności duchowieństwa tak diecezjalnego, jak i zakonnego oraz wyeliminowania z życia wiernych zakorzenionych form zła, statuty podjęły — i tutaj w duchu trydenckim — zaproponowaną akcją naprawy obyczajów.

Cennym osiągnięciem synodu było również sfinalizowanie rozpoczętej przez Wolskiego sprawy fundacji i erekcji seminarium duchownego, powołanego do istnienia w 1594 r. Podobnie obsada personalna dekanatów oraz przepisy o kongregacjach dekanalnych stanowiły ogromnie cenny walor synodu.

Odtąd obszerne i ułożone w duchu i stylu potrydenckim statuty zastąpiły, skazane z natury rzeczy na tymczasowość, rozporządzenie synodalne biskupa Wolskiego z 1589 r. Przewyższyły nieporównywalnie to ostatnie pod każdym względem, szczególnie gdy chodzi o zakres podjętej reformy i odnowy.

Uzupełnienie ustawodawstwa z 1593 r. czterema krótkimi rozdziałami statutów kolejnego synodu Baranowskiego, odbytego w 1603 r. — w niecodziennych warunkach panującej w Płocku epidemii — dla całej diecezji, wskazuje na bolączki ordynariusza, zaobserwowane m.in. drogą wizytacji pasterskich. Uwagę zwracają tutaj postanowienia w sprawie reorganizacji parafialnej służby liturgicznej, preferujące osoby duchowne, następnie normy w przedmiocie zatrudniania wikariuszy oraz surowe zakazy wchodzenia do kościołów z bronią.

Szczupłość norm podjętych na synodzie w 1603 r. świadczy o tym, że statuty pierwszego synodu Baranowskiego, tak szeroko regulujące wiele dziedzin życia kościelnego, uważano za miarodajne i wystarczające. Przymuszenie to zdaje się potwierdzić stanowisko kapituły katedralnej, wyrażone podczas jesiennej sesji generalnej w 1600 r. w sprawie planowanego przez biskupa synodu. Takie domniemanie można przyjąć również na podstawie okoliczności, że dopiero synod Stanisława Łubieńskiego z 1632 r. stał się okazją do wydania obszernych statutów synodalnych.⁷⁴

Synod biskupa Stanisława Łubieńskiego (1627—1640) z 1632 r.⁷⁵ nawiązał w swoich zamierzeniach do reformistycznych synodów Wolskiego i Baranowskiego, stanowiąc kolejne ogniwo w procesie recepcji reformy trydenckiej. Wniósł przy tym szereg nowych elementów, m.in. wydając polecenie nabywania przez duchownych i pilnego studiowania nie tylko statutów synodów prowincjonalnych, lecz także nowo wydanej „Pastoralnej” Bernarda Maciejewskiego oraz zbioru konstytucji synodalnych prymasa Jana Wężyka z 1630 r.⁷⁶ Zwracając z naciskiem uwagę na konieczność dokształcania się duchowieństwa, na właściwy zarząd dóbr seminarium duchownego, wykazując dużą troskę o właściwy poziom szkół parafialnych oraz piętnując nadużycia związane ze zużywaniem na prywatne potrzeby pobożnych zapisów uczynionych na rzecz Kościoła, prawodawca synodalny uzupełnił niejako ustawodaw-

⁷⁴ W. Góralski, Reformistyczne synody płockie na przełomie XVI i XVII wieku, Płock 1983, s. 149—150.

⁷⁵ Zob. A. Łuczkowski, Synod biskupa Stanisława Łubieńskiego z 1632 r., Lublin 1974 (mps).

⁷⁶ Synodus Dioecisana Plocensis ab [...] D. Stanisłao Łubieński..., s. 18.

stwo swoich poprzedników.⁷⁷ Nawiązał zaś do tych spraw — usankcjonowanych już dawnymi statutami synodalnymi — wymagających ciągłego przywożenia na pamięć norm soboru trydenckiego. Przypomnienie obowiązku złożenia wyznania wiary, rezydencji proboszczów i członków kapituł czy obowiązków dziekanów, wynikało z ciągłych braków dyscypliny w tych dziedzinach.⁷⁸ Będą zabiegać o jej skuteczność także przyszłe synody płockie.

Najbardziej doniosłym przedsięwzięciem statutowym synodu było recypowanie w całości wspomnianej już „Pastoralnej” Maciejowskiego oraz wprowadzenie w życie kodyfikacji Jana Węzyka.

Doniosłą rolę odegrał w kształtowaniu postaw trydenckich synod księcia Karola Ferdynanda Wazy (1641—1655), który odbył się w 1643 r., wydany w 10 lat później, a zwołany dla podniesienia kultu Bożego i dla naprawy obyczajów kleru. Obszerne statuty tego synodu, odwołujące się często do przepisów prawa powszechnego, uchwał soboru trydenckiego, bulli papieskich oraz uchwał polskich synodów prowincjonalnych, regulują wiele dziedzin życia kościelnego w diecezji w duchu trydenckim. Prawodawca diecezjalny przedłożył bogaty program reform, które ciągle należało egzekwować. Doniosłe pozostają postanowienia synodalne w dziedzinie sprawowania kultu Bożego i sakramentów św., życia i obyczajów kleru, obowiązków przełożonych zakonnych, archidiakonów i diakonów.⁷⁹ I tutaj, podobnie jak na poprzednich synodach, przedłożono wykaz przypadków zastrzeżonych biskupowi, gdy chodzi o absolicję od grzechów.⁸⁰ I tym razem załatwiono szereg spraw administracyjnych.⁸¹

Bardzo trwałym ogniwem w owym łańcuchu synodów programujących reformę trydencką pozostawał synod biskupa Andrzeja Chryzostoma Załuskiego (1692—1699), odprawiony w 1698 r. w Pułtusk. Szeroko oparte na postanowieniach trydenckich, dekretach Stolicy Apostolskiej, rodzinnych statutach prowincjonalnych, dawnym prawie diecezjalnym, „Reformationes generales” biskupa Marcina Szyszkowskiego, Piśmie św. i innych źródłach, obszerne statuty płockie normują szereg dziedzin życia diecezjalnego, zmierzając do podniesienia poziomu religijno-moralnego tak kleru, jak i wiernych.⁸² Pozostają one przy tym znakomitym pomnikiem ustawodawstwa synodalnego nie tylko w dziejach synodów płockich, lecz także w szerszej skali.

Statuty jednego z najwybitniejszych rządców diecezji w Polsce w tym okresie obejmują swoją tematyką bardzo szeroki zakres spraw należących do różnych dziedzin życia kościelnego, takich jak: obowiązki beneficjatorów, służba Boża, karność kapłańska, kapituły, zakony, życie chrześcijańskie, sprawy majątkowe, sprawy sądowe.

W zakresie obowiązków beneficjatorów zwrócono w statutach uwagę na rezydencję proboszczów oraz na ich troskę o stan świątyń. Najwięcej miejsca w zbiorze Załuskiego zajęły zagadnienia związane ze służbą Bożą. W trosce o podniesienie poziomu życia religijnego wiernych unormowano tutaj szereg dziedzin: nauczanie, sprawowanie i przyjmowanie sakramentów św., inne

⁷⁷ Zob. tamże, s. 20, 21, 25.

⁷⁸ Zob. tamże, s. 17, 21, 22, 23, 30.

⁷⁹ Constitutiones et decreta in Synodo Plocensi quam pro [...] Domino Carolo Ferdinando..., s. C_v—C₄, C₄—C_{4v}, D_v—D₂, D₂—D₃, D₃—D₄, I_{3v}—I₄ K₂—K_{2v}, K_{2v}—K₃, L_v, L₃—L₄.

⁸⁰ Tamże, s. E₂—I₃.

⁸¹ Zob. wykaz rubryk statutów, J. Sawicki, Concilia Poloniae..., t. 6, s. 160—161.

⁸² W. Góralski, Nieznane statuty synodu płockiego z 1698 r., „Prawo Kanoniczne” 26(1983) nr 3—4, s. 105.

formy kultu Bożego, miejsca święte. Uderzają m.in. rozmiary w ujęciu sakramentologii, osadzonej przede wszystkim w „Pastoralnej” Maciejowskiego. Oryginalne są przepisy o spowiedzi dla kapłanów obciążonych nałogami, jak również o spowiedzi wielkanocnej wiernych i związanych z nią specjalnych kartkach. W zakresie małżeństwa godne uwagi są normy podkreślające doniosłość badania stanu wolnego nupturientów, szczególnie kobiet. Cała sakramentologia nacechowana jest — w sposób wybitny — ujęciem duszpasterskim norm prawnych. Aspekt ten dominuje zresztą w szeregu innych dziedzinach ustawodawstwa Załuskiego.

W przedmiocie innych form kultu Bożego szczególnym kolorytem odznacza się rozdział traktujący o święceniu pokarmów w Wielką Sobotę, którego dyspozycje prawne wywołują refleksję nad zjawiskiem zapomnienia o sakramentalnym charakterze niektórych obrzędów religijnych.

Karność kapłańska — dziedzina, w której reforma trydencka ciągle odbijała się szerokim echem — została ujęta w sposób bardzo oryginalny. Prawodawca diecezjalny, wychodząc z założenia, że źródłem wszelkiego zła w życiu duchownych pozostają wady: zmysłowość, nadużywanie alkoholu i chciwość — wokół tych trzech bolączek skoncentrował swoją uwagę. Całą tę dziedzinę przenika duch na wskroś religijny i ascetyczny. Biskup kreśli tym samym — w sposób pozytywny — sylwetkę duchową kapłana, przypominając mu o istotnych konsekwencjach powołania do służby Bożej. Wskazuje przy tym na dziekanów, jako na tych, którym przypada w udziale wyjątkowa rola, gdy chodzi o podnoszenie poziomu życia kapłanów. Dużą uwagę przywiązuje tutaj biskup do kongregacji dekalalnych, jak również do wizytacji dziekańskich.

Gdy chodzi o kapitułę katedralną oraz dwie kolegiackie — św. Michała w Płocku i św. Mateusza w Pułtusku, to i tutaj przebija troska biskupa Załuskiego o poziom życia prałatów i kanoników.

W zakresie prawa zakonnego zwrócono uwagę na potrzebę usuwania antagonizmów i konfliktów pomiędzy duchowieństwem parafialnym a zakonnym.

Dużą wagę przywiązywał ustawodawca diecezjalny do dziedziny życia chrześcijańskiego. Podkreślenie roli poznawania zasad wiary przez wiernych, troska o szkolnictwo parafialne, akcentowanie obowiązku przestrzegania postów i święcenia dni świętych — to istotne momenty, ku którym zwróciły się statuty.

W rzędzie spraw majątkowych akcent prawodawcy spoczął na trosce o odzyskanie lub utrzymanie praw Kościoła, rewindykowanie dziesięcin oraz sporządzanie testamentów przez duchownych.

W rozdziałach poświadczeniach sprawom sądowym nie dostrzega się przejawów oryginalności.⁸³

Ostatni przedrozbiorowy synod diecezjalny, odprawiony przez biskupa Andrzeja Stanisława Kostkę Załuskiego w 1733 r. w Pułtusku, zaadresował do duchowieństwa i wiernych diecezji bardzo obszerne statuty uzupełnione dodatkami. Są to jedne z najobszerniejszych statutów synodalnych Polski przedrozbiorowej.⁸⁴ Ich problematyka zamyka się unormowaniem następujących dziedzin: obrona wiary, nauczanie wiernych i seminaria, posługiwanie sakra-

⁸³ Tamże, s. 107—110.

⁸⁴ W. J. Surmacz, *Działalność ustawodawcza Andrzeja Stanisława Kostki Załuskiego jako biskupa płockiego (1724—1735)*, Warszawa 1950 (mps) s. 107. Tenże, *Ostatni synod płocki w Polsce przedrozbiorowej*, „Studia Płockie” 4(1976) s. 159.

mentalne, życie duchownych i zakonników, miejsca święte, sprawy majątkowe, sprawy sądowe.

W zakresie obrony wiary prawodawca wypowiedział zdecydowaną walkę herezji, samowoli Żydów oraz zabobonom.

Gdy chodzi o nauczanie wiernych i seminaria, statuty zwracały uwagę na potrzebę katechizacji ludu, głoszenie kazań, prowadzenie misji ludowych, zarządzenie potrzebom seminarium płockiego i pułtuskiego.

Bardzo dużo miejsca poświęciły statuty sakramentologii, podkreślając obowiązek należytego spełniania posług sakramentalnych przez duszpasterzy oraz godnego przyjmowania tych środków uświęcenia przez wiernych. Spotykamy tutaj wiele przepisów oryginalnych, m.in. o odmawianiu aktów wiary, nadziei i miłości przed i po komunii św. według specjalnych formuł, czy o zaznajamianiu wiernych z przeszkodami małżeńskimi.

W dziedzinie obowiązków duchowieństwa i zakonników, w nawiązaniu do dekretów trydenckich, prawodawca synodalny nakreślił obraz świętego kapłana. Cechę oryginalności nosi postanowienie o obowiązku odprawiania przez kapłanów pięciodniowych rekolekcji w seminariach duchownych w diecezji lub w domach zakonnych. Za doniosłe trzeba uznać normy traktujące o powinnościach duszpasterskich kapłanów. Na przypomnienie zasługuje zachęta skierowana do proboszczów, aby chętnie spieszyli do siebie z duszpasterską pomocą sąsiedzką. Zauważyć wypada nawiązanie do poprzednich synodów, gdy chodzi o szczegółowe przepisy w sprawie kongregacji dekanalnych.

W dziedzinie miejsc świętych synod polecił trosce całej diecezji kościół katedralny w Płocku, a także trosce parafian ich własne świątynie parafialne.

Sprawy majątkowe dotyczyły pobierania dziesięcin, dzierżawy majątków kościelnych, opłat z okazji pogrzebów, szpitali i spraw testamentowych.

W zakresie spraw sądowych synod przestrzegł przed pochopnym procesowaniem się duchownych, polecał bezpłatne prowadzenie spraw duchownych ubogich, wskazał na komisaryczne badanie świadków.⁸⁵

W okresie rozbiorów, w atmosferze ucisku narodowego i kościelnego biskupi płocky starali się o to, by — na ile to było możliwe — regulować na bieżąco życie kościelne, głównie przez wydawanie zarządzeń i okólników.⁸⁶ Działalność ustawodawcza na szerszą skalę była możliwa dopiero w początkach XIX w.

W ten sposób synod Załuskiego starał się podźwignąć upadającą w epoce saskiej dyscyplinę duchowieństwa i wiernych, dążył do zachowania jedności wiary i podniesienia życia moralnego.

Jak już wyżej powiedziano, do źródeł prawa diecezjalnego pokrewnych synodowi należy zaliczyć „Leges dioecesanae” biskupa Apolinarego Wnukowskiego z 1906 r., wydane „ad instar synodi”. Zbiór ten nawiązuje zresztą w swojej treści do postanowień dawnych synodów.

Całokształt spraw życia kościelnego w diecezji „Leges” ujmują w pięciu częściach: kult Boży, życie kapłanów, akcja katolicka, seminarium duchowne, duszpasterstwo.

W dziedzinie kultu Bożego próbował ujednoczyć ceremonie i obrzędy liturgiczne w diecezji oraz wprowadzić stałe godziny odprawiania mszy św. i nabożeństw, zwrócił uwagę na śpiew liturgiczny, nakazał opiekę nad za-

⁸⁵ Tenże, Ostatni synod..., s. 159—174.

⁸⁶ Zob. W. Góralski, Źródła poznania..., s. 50—52.

bytkami sztuki kościelnej, uregulował sprawę przyjmowania przez kapłanów stypendiów mszalnych.

Odnośnie do życia kapłanów prawodawca diecezjalny uregulował następujące sprawy: zatrudniania pomocy domowej przez kapłanów, zaprowadzenie Unii Apostolskiej Kleru, kongregacje dekanalne, biblioteki dekanalne, obowiązek rezydencji duszpasterzy, kanoniczne obejmowanie parafii w posiadanie (tzw. protokół tradycyjny), wzajemne relacje proboszczów i wikariuszy (m.in. prawo wikariuszy do utrzymania przez proboszczów).

Gdy chodzi o Akcję Katolicką, zbiór zajął się sprawą działalności społeczno-politycznej kapłanów, zakładaniem stowarzyszeń katolickich, religijnym wychowaniem młodzieży.

W trosce o seminarium rzadca diecezji zwrócił uwagę na potrzeby materialne tej instytucji i konieczność troski o rozwój powołań kapłańskich.

W dziedzinie duszpasterstwa „Leges” eksponowały obowiązek katechizacji, regulowały sprawę zatrudniania i utrzymywania organistów, polecały rozwój bractw i pobożnych stowarzyszeń, wnoszenie domów parafialnych oraz zakładanie bibliotek parafialnych.⁸⁷

Cechą oryginalną ustawy diecezjalnej było uszczegółowienie przepisów liturgicznych, dokładne określenie wzajemnych relacji proboszcza i wikariusza, sposób sporządzenia protokołu zdawczo-odbiorczego i podziału tzw. kreścencji pomiędzy proboszczem ustępującym i nowo mianowanym. Gros tych przepisów znalazło się następnie w statutach synodów płockich okresu międzywojennego.

Długi ciąg synodów potrydenckich znamionuje idea wdrażania w życie diecezji dekretów soborowych, które tak bogato zaprogramowały dzieło reformy Kościoła. Nie należy przy tym wyrażać zdziwienia, iż ów proces wcielania w praktykę tak wielu postanowień trydenckich przebiegał w tempie niezwykle wolnym. Ucieleśnianie w życiu diecezji płockiej, podobnie zresztą jak i innych środowisk diecezjalnych, zaskakujących swoim radykalnym ujęciem szeregu dekretów soboru odnowy wymagało bowiem pogłębionej refleksji prowadzącej do zmiany mentalności zarówno kleru, jak i wiernych. A to leżało zdecydowanie poza sferą zwykłych działań prawnych. Trzeba więc było aż kilku stuleci, by recepcja Tridentinum przybrała względnie zadowalający poziom. Rola synodów diecezjalnych, powtarzających z reguły te same sformułowania — w nawiązaniu do postanowień soboru — pozostawała tutaj uzależniona w swej skuteczności od wielu czynników. Jakkolwiek by było, płockie synody potrydenckie, dzięki postawie ich wybitnych inspiratorów: Wolskiego, Baranowskiego, Łubieńskiego, Wazy i Załuskich stanowią cenne pomniki nie tylko na polu ustawodawstwa kościelnego, lecz również zasługujące na uznanie przejawy działań zmierzających do odnowy życia religijno-moralnego w duchu trydenckim.

C) SYNODY MIĘDZYWOJENNE

W nowej epoce historii Kościoła w Polsce, w diecezji płockiej doniosły moment stanowiły dwa synody diecezjalne odbyte przez biskupa Antoniego Juliana Nowowiejskiego (1908—1941): w 1927 r. i w 1938 r. Na ich zwołanie pozwoliły warunki, w jakich po odzyskaniu w 1918 r. niepodległości znalazł się Kościół w Polsce. Promulgowany zaś w 1917 r. Kodeks Prawa Kanonicz-

⁸⁷ T. Goleniewski, „Leges dioecesanæ”..., s. 36—77.

nego stwarzał dodatkową okoliczność przeprowadzenia kodyfikacji dotychczasowego prawa diecezjalnego. Owocem obrad obydwu synodów są odnośne zbiory statutów zawierające kodyfikację ustawodawstwa partykularnego.

Synod obradujący w dniach 20—22 IV 1927 r., zapowiedziany na cztery lata wcześniej⁸⁸ i starannie przygotowany, stanowił okazję do promulgowania zbioru prawa diecezjalnego.⁸⁹ Całość obejmująca 215 statutów została usystematyzowana w porządku przyjętym w Kodeksie Prawa Kanonicznego. Ponieważ nie doszło do wydania ustaw z zakresu prawa procesowego, przeto czwarta księga zbioru została poświęcona prawu karnemu. Poszczególne księgi dzielą się na części, te zaś na tytuły. Jedynie księga I i IV nie zawierają podziału na części, ta ostatnia składa się przy tym zaledwie z dwóch statutów. Na końcu kolekcji, w formie dodatków — stanowią one bardzo istotne źródła poznania prawa diecezjalnego — załączono 22 dokumenty, pisma i wzory odnoszące się do różnych dziedzin, w większości do funkcjonowania bractw i stowarzyszeń kościelnych. Oto ich tytuły: podział dochodu z gruntu kościelnego pomiędzy ustępującymi proboszczami, instrukcja dla księży wizytatorów nauczania religii, formularze dotyczące ksiąg metrykalnych, wzór testamentu własnoręcznego, statut Stowarzyszenia Najświętszego Sakramentu, statut Stowarzyszenia Nauczania Chrześcijańskiego, statut Stowarzyszenia Pacholąt Najświętszego Sakramentu, statut Bractwa Różańcowego, statut Unii Żywego Różańca, dekret z 28 VIII 1910 r. „*Quam singulari*” (w języku polskim), protokół egzaminu przedślubnego, badanie wolnego stanu (instrukcja), deklaracja przedślubna dla małżeństw mieszanych, regulamin dla organistów — chórmistrzów, wysokość opłat tzw. iura stolae, rozkład 40-godzinnego nabożeństwa, wzór protokołu tradycyjnego, budżet kościoła, budżet beneficjata, sprawozdanie rządców kościoła w sprawie dochodów i rozchodów, statystyka parafii (wzór), dekret aprobacyjny biskupa Antoniego Juliana Nowowiejskiego.⁹⁰

Statuty synodu wracają często do „*Leges dioecesanae*” z 1906 r., z drugiej jednak strony widać w nich dużo postanowień nowych, nawiązujących do Kodeksu Prawa Kanonicznego.⁹¹

Synod z 14 VI 1938 r., zwołany w myśl Kodeksu Prawa Kanonicznego,⁹² a także w trosce o dostosowanie prawa diecezjalnego do przepisów synodu plenarnego z 1939 r.,⁹³ przyczynił się do kolejnej kodyfikacji prawodawstwa diecezjalnego. Ogłoszony wówczas zbiór⁹⁴ składa się z 225 statutów ułożonych i tutaj według systematyki kodeksowej, przy czym brak w kolekcji ustaw z zakresu prawa procesowego. Dwa statuty z prawa karnego włączono — jako odrębną część — do księgi III. Księga II i III składają się z części, te zaś z tytułów. W cennych dodatkach do kolekcji znalazło się 25 następujących dokumentów: instrukcja o przekazywaniu i odbiorze majątku kościelne-

⁸⁸ „Miesięcznik Pasterski Płocki” 18(1923) 189. Zob. także Oredzie biskupa A. J. Nowowiejskiego do duchowieństwa diecezji z 24 VI 1924 r., tamże. Szerzej na temat synodu zob. I. Antosiak, Synody diecezjalne arcybiskupa A. J. Nowowiejskiego z roku 1927 i 1938. Studium historyczno-prawne, Warszawa 1968 (mps).

⁸⁹ Constitutiones XL — mae synodi dioecesanae...

⁹⁰ Tamże, s. 49—126.

⁹¹ I. Antosiak, Synody diecezjalne..., s. 51—58.

⁹² Kan. 356 KPK.

⁹³ Zob. Odezwa biskupa A. J. Nowowiejskiego do duchowieństwa diecezji z 9 II 1938 r., „Miesięcznik Pasterski Płocki, 33(1938) 93.

⁹⁴ Statuta XLI — mae Synodi Dioecesanae Plocensis anno MCMXXXVIII, die nempe 14 Iunii in basilica cathedrali celebratae, Plociae 1938, in 8-o.

go przy zmianie proboszcza, wzór protokołu tradycyjnego, instrukcja dla Rad Parafialnych w sprawie zarządu majątkiem kościelnym, statut cmentarny, wysokość opłat tzw. iura stolae, formularze dotyczące ksiąg metrykalnych, regulamin prowadzenia parafialnych ksiąg rachunkowych, regulamin dla organistów, instrukcja o konferencjach dekanalnych, instrukcja o wizytacji dziekańskiej, instrukcja dla księży wizytatorów nauki religii w szkołach powszechnych, rozkład 40-godzinnego nabożeństwa, dekret „Quam singulari”, dekret z 20 XII 1905 „Quam primum” (w języku polskim), protokół egzaminu przedślubnego, badanie wolnego stanu, wzór prośby o dyspensę od przeszkody małżeńskiej, wzór deklaracji przedślubnej dla małżeństw mieszanych, statut Stowarzyszenia Nauczania Chrześcijańskiego, statut Stowarzyszenia Przenajświętszego Sakramentu, statut Krucjaty Eucharystycznej, statut Bractwa Różańcowego, statut Unii Żywego Różańca, wzór własnoręcznego testamentu kapłana, dekret aprobacyjny biskupa Nowowiejskiego.⁹⁵ Na początku zbioru opublikowano wspomnianą wyżej odezwę biskupa z 9 II 1938 r. w sprawie zwołania synodu oraz dekret nominacyjny dla egzaminatorów synodalnych, proboszczów konsultorów i sędziów synodalnych.

Statuty z 1938 r. wniosły niezbędne poprawki i modyfikacje do tekstu uchwał synodalnych z 1927 r. w związku z tym, że polski synod plenarny z 1936 r. uchylił moc obowiązującą wszystkich przepisów diecezjalnych sprzecznych z uchwałami tegoż synodu.⁹⁶ Te nieliczne statuty, które nie wymagały zmiany, pozostawiono w tym samym brzmieniu zmieniając jedynie numerację.⁹⁷

Obydwa synody biskupa Antoniego Juliana Nowowiejskiego porządkowały więc rzeczywistość diecezjalną stosownie do norm Kodeksu Prawa Kanonicznego. W wielu sprawach, formułując nowe prawo partykularne, statuty synodalne nawiązały do dawnych postanowień diecezjalnych, szczególnie, o czym już wzmiankowano, do „Leges dioeclesanae” biskupa Apolinarego Wnukowskiego. Pozostają jednak synody Nowowiejskiego tworem o zupełnie innym profilu, uzależnionym od prawa kodeksowego. Są owocem zupełnie nowej epoki w dziejach ustawodawstwa kościelnego.

ZAKOŃCZENIE

W wielowiekowej historii diecezji płockiej synody diecezjalne można uznać za ważny czynnik kształtujący postawy religijno-moralne tak kapłanów, jak i wiernych. Stanowią one podstawową formę prawa diecezjalnego regulującego caokształt życia kościelnego na Mazowszu. Prawo to, oparte zawsze na prawie powszechnym obowiązującym w danej epoce oraz nawiązujące do prawa polskich synodów prowincjonalnych, wykazuje pewną ciągłość opartą na sięganiu przez prawodawców synodalnych do ustaleń poprzednich synodów.

Synody średniowieczne, których uchwały są znane, koncentrują się wokół synodu Jakuba z Korzkwi z 1398 r. i jego wybitnej kodyfikacji z 1423 r. Bardzo korzystnie prezentują się synody ery potrydenckiej, reprezentujące ogólny nurt reformy kościelnej. Niewątpliwie „Leges dioeclesanae” Wnukow-

⁹⁵ Tamże, s. 53—164.

⁹⁶ Uchwały I Polskiego Synodu Plenarnego odbytego w Częstochowie w dniach 26—27 VIII 1936 oraz Orędzie Episkopatu Polski w sprawie uchwał Synodu, Poznań 1938, s. 29 (uchwała 3 § 2). Zob. I. Antosiak, Synody diecezjalne..., s. 69—72.

⁹⁷ Tamże, s. 72 i 78.

skiego są jakimś rezultatem tych zgromadzeń. Bogato wypada okres międzywojenny, w którym Antoni Julian Nowowiejski odbył aż dwa synody diecezjalne.

Diecezja płocka nie zdecydowała się na synod po II wojnie światowej, nawet w dobie soboru watykańskiego II. Wydaje się, że było to uzasadnione i usprawiedliwione oczekiwaniem nowego Kodeksu Prawa Kanonicznego. Po jego promulgowaniu w dniu 25 stycznia 1983 r. przez Jana Pawła II sytuacja dojrzała — wydaje się — do podjęcia prac przygotowawczych zmierzających do odbycia nowego, czterdziestego drugiego synodu płockiego.

Niewątpliwie, u progu nowego zgromadzenia synodalnego, niejednokrotnie jeszcze trzeba będzie sięgać do diecezjalnej przeszłości synodalnej.